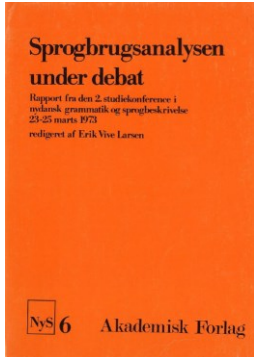

Titel:	Om brugen af generativ grammatik til sprogbrugsbeskrivelse	
Forfatter:	Peter Bøgh Andersen	
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Sprogstudier</i> 6, 1973, s. 37-76	
Udgivet af:	NyS i samarbejde med Dansk Sprognævn	
URL:	www.nys.dk	

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Peter Bøgh Andersen

OM BRUGEN AF GENERATIV GRAMMATIK TIL SPROGBRUGSBESKRIVELSE

1. En generativ grammatik er et matematisk system. Den består af 4 dele:

- (a) et axiom, sædvanligvis sætningssymbolet S
- (b) Nogle deduktionsregler, de grammatiske genskrivningsregler.
- (c) Et vokabularium, der deles i to disjunkte dele, de nonterminale symboler (de grammatiske kategorier) og
- (d) de terminale symboler (morfemerne).

Man kan tolke dette matematiske system ved at definere en korrespondance mellem systemets elementer og virkelighedens elementer. Sagt på en anden måde: man kan afbilde systemet på en semantisk struktur, som i vort tilfælde indeholder de lingvistiske elementer. I dette tilfælde siges det matematiske system at være fortolket eller den lingvistiske struktur siges at være en model af det matematiske system.

2. Den traditionelle sprogvidenskabs elementer udgør en tolkning eller model af en generativ grammatik. Men man kunne godt tænke sig flere tolkninger.

3. Man kunne spørge sig selv om ikke blot sprogsystemet men også sprogbrugen kunne være en fortolkning af systemet. Jeg vil forsøge at vise at sprogbrugen, teksten kan udgøre en tolkning af systemet, og jeg vil forsøge at præcisere hvordan korrespondancen må se ud. Først vil jeg omtale nogle fundamentale forskelle mellem sprogbygning og sprogbrug, og jeg vil forkaste forskellige måder, hvorpå man kunne tænke sig en generativ grammatik fortolket på sprogbrugen.

4. I det følgende vil jeg bruge ordet "lingvistik" synonymt med "studiet af sprogbygningen", mens jeg vil bruge ordet "pragmatik" synonymt med "studiet af sprogbrugen". Lingvistikkens studieobjekt er et sprog, dvs. en uendelig stor mængde af sætninger samt talerens intuition om disse sætninger. Den rekursive egenskab hos en generativ grammatik skal gøre rede for sprog-

bygningens kreative aspekt, nemlig dette at sprogbrugeren er i stand til at producere/genkende et vilkårligt antal af forskellige sætninger. Alene det hverv at opregne et sprog er her et problem. Det er ikke et problem at opregne en text, eftersom en text er af endelig udstrækning. Man kan opregne en text ved at lave en liste over dens sætninger. Det er et trivielt hverv. Dette er en fundamental forskel mellem lingvistikens og pragmatikkens studieobjekt. Det første er af uendelig udstrækning.

5. Jeg vil gerne skelne mellem to former for pragmatisk analyse:

- (1) Textanalyse. Textanalysens studieobjekt er et teksteksemplar af endelig udstrækning, samt denne texts specifikke relationer udtil.
- (2) Genrebeskrivelse. Genrebeskrivelsens studieobjekt er en samling tekster med et vist fællesskab.

I textanalysen beskæftiger man sig med et specifikt teksteksemplar.

I genrebeskrivelsen beskæftiger man sig med et principielt vilkårligt antal tekster.

6. Parallellen til lingvistikken er følgende:

- (1) Textanalyse svarer til sætningsanalysen, hvor et enkelt eksemplar gøres til genstand til beskrivelse.
- (2) Genrebeskrivelsen svarer til lingvistikens sprogbygningsbeskrivelse.

Når den generative grammatik vil beskrive et sprog vil den:

- (a) opregne alle sætninger og kun sætninger i sproget;
- (b) udstyre disse sætninger med en strukturel beskrivelse, der svarer til sprogbrugers intuition.

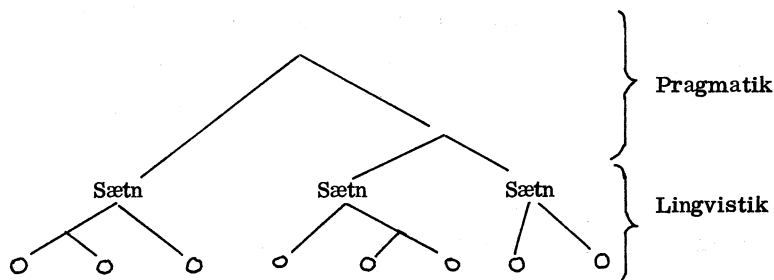
Man kunne opstille lignende normer for genrebeskrivelsen:

- (a) at opregne alle tekster og kun tekster indenfor en bestemt genre;
- (b) at udstyre disse tekster med en struktur der modsvarer læserens/skribentens intuition.

Fx. kunne man ønske at opstille regler der genererede alle borgerlige avisledere og kun borgerlige avisledere, eller regler der genererede alle strikkeopskrifter og kun strikkeopskrifter.

Det er fristende at sige, at pragmatikken begynder der hvor lingvistikken slipper. Det kan illustreres ved følgende tegning:

Figur 1

Ifølge denne opfattelse er de pragmatiske regler, regler, som strukturerer sætningerne indbyrdes. Der er ikke noget teoretisk i vejen med denne idé. Men empirisk set er den forkert.

7. Opfattelsen forudsætter at en texts struktur er relationer mellem de lingvistiske objekter som kaldes sætninger. Jeg vil ved to eksempler vise, at en texts pragmatiske struktur ikke er relationer mellem sætninger, men mellem textens handlinger indbyrdes og handlingens relationer til den baggrund hvorpå de udspiller sig.

8. Se text 1. Texten tilhører den (muligvis lille) gruppe af tekster der beskriver "brevskrivning". Denne gruppe af tekster tilhører en større genre som kaldes "beskrivelser af kontorarbejde". Det gælder om at opstille de regler, som karakteriserer samtlige tekster der omhandler brevskrivning.

En af de bedste måder at finde regler på, er at konstruere tekster der bryder dem. Hvilke forandringer kan foretages og hvilke kan ikke foretages, når teksten skal kunne accepteres som tilhørende genren "brevskrivningstekster"?

Vi kan benytte de kendte lingvistiske prøver, permutationsprøven og substitutionsprøven.

Permutationsprøven viser at følgende permutationer af sætninger er uacceptable:

1 \longleftrightarrow 2

2 \longleftrightarrow 3

3 \longleftrightarrow 4

1 \longleftrightarrow 7

Permutationer som disse bevirker at teksten bliver "uforståelig".

Følgende permutationer giver acceptable tekster:

$4 \longleftrightarrow 5$

$5 \longleftrightarrow 6$

$4 \longleftrightarrow 6$

$(1\ 2\ 3\ 4) \longleftrightarrow (5\ 6)$

Følgende permutation er tvivlsom:

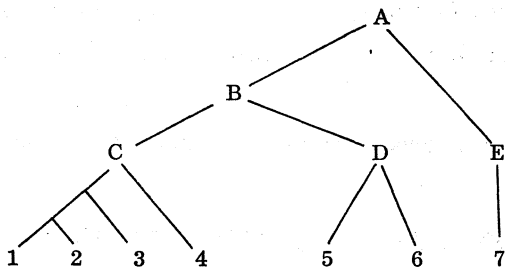
1	2	3	4	5	6	7
1	6	2	3	5	4	7

Ved hjælp af disse iagttagelser kan man tilskrive teksten følgende konstituentstruktur:

1. Da $1+2+3+4$ og $5+6$ kan ombyttes må $1+2+3+4$ og $5+6$ være konstituentter, og de må stå parataktisk.
2. Da 1, 2, 3 og 4 ikke kan ombyttes indbyrdes, er denne konstituent ikke et paratagme men et hypotagme.
3. Da 5 og 6 kan ombyttes er $5+6$ et paratagme.
4. 7 kan kun stå sidst i sekvensen. Den må da danne konstituent for sig selv.

Diagrammæssigt kan det afbildes således:

Figur 2

Diagrammet repræsenterer ikke det faktum, at 5 eller/og 6 kan svinges ind mellem 3 og 4. 5 og/eller 6 kan næppe svinges hen mellem 1 og 2, eller 2 og 3. En holdbar strukturel beskrivelse kan først opstilles når man har beskrevet de transformationsregler som gælder for handlingsstrukturer.

Læg mærke til, at hvis brevskrivningen omfatter mange enslydende breve, vil følgende ske:

1. C erstattes af en procedure, der benytter sig af stencil og duplikator.
2. C, 5 og 6 itereres hver for sig.

Vi kan nu spørge: hvad er det ved sætninger, der bevirker, at de har denne konstituentstruktur, og at nogle textafsnit men ikke andre kan flyttes på en bestemt måde?

Hvordan kan det være at man enten

kan finde brevpapiret frem, sætte det i maskinen, renskrive det og putte det i en konvolut, som adresseres og frankeres

eller

man først kan adressere konvolutten og frankere den, dernæst finde brevpapiret frem, sætte det i maskinen, renskrive det og putte det i konvolutten

mens man ikke kan

putte brevpapiret i en konvolut og dernæst skrive på det?

Det er umiddelbart klart, at disse forhold ikke skyldes de sætninger, som teksten består af; de skyldes ikke at nogle sætninger har fx. en objekt og et hjælpeverbum, mens andre intet objekt har, men derimod et adverbial. Disse forhold beror på at de handlinger, som teksten beskriver, skal foretages i en bestemt rækkefølge. Det beror ikke kun på "fysiske" forhold hvordan de mulige rækkefølger er, men også på økonomiske og ideologiske. Også psykologiske helhedsdannelser synes at spille ind. I følgende text er de psykologiske helhedsdannelser ødelagt, og ingen vil rimeligvis finde den velformet:

Text 5:

1. Fru Hansen fandt brevpapiret frem.

2. Hun frankererede en konvolut,

3. og satte brevpapiret i maskinen.

4. Så forsynede hun konvolutten med direktør Nielsen adresse,

5. og renskrev brevet til direktøren.

4. Brevet puttede hun i konvolutten
7. som hun smed hen i bakken med "udgående post".

Texten er fysisk realisabel, og dens afvigende karakter skyldes at helheden 1+2+3+4 er blevet ødelagt.

9. Man kan opstille følgende teser:

- I. Om en text er velformet over sætningsniveauet bestemmes primært af den handling sætningen betegner, og kun sekundært af semantiske og syntaktiske faktorer. Kun hvis den handlingssekvens, som texten betegner, er velformet, er texten velformet.
 - II. Der eksisterer ingen textgrammatik, men kun en handlingsgrammatik.
 - III. At forstå en text vil sige: ud fra textens sætninger at rekonstruere den velformede handlingssekvens, som texten beskriver. Rekonstruktionen sker ved den samme handlingssyntax, som (kan) styre læserens egne handlinger. Jeg gemmer følgende to fænomener til senere:
 - (a) den virkelige struktur af den handling, som texten beskriver, kan være forskellig fra den handlingsstruktur som texten formidler. Texten kan da være en ideologisk text.
 - (b) læseren nægter at acceptere den struktur, texten giver den sekvens af forandringer, den beskriver, men konstruerer en ny struktur. En sådan læser kan producere en kritisk læsning.
 - IV. En text er uacceptabel hvis og kun hvis læserens handlingssyntax ikke kan generere nogen struktur som texten kan være en enkodning af.
 - V. Det er nonsens at diskutere om sproget former vor omverden eller omvendt. Der eksisterer kun ét sæt af regler som dels strukturerer handlinger, dels strukturerer texter over sætningsniveau. Om disse regler skal kaldes sprog eller ej er en strid om ord.
10. Hvis en handlingssekvens har en IC-struktur, må der være genskrivningsregler, som genererer/karakteriserer texten. Handlinger har det samme kreative aspekt, som Chomsky påviste ved sproget: der er typisk vilkårligt mange handlinger, som leder til et bestemt mål.

11. Blandt disse genskrivningsregler findes der regler som har et navn. Sprogets overgangsverber (og alle ord med terminativt aspekt) denoterer genskrivningsregler. Ordbetydningen er ikke et passivt objekt, der manipuleres af fortolkningsregler, som Katz og Fodor forestillede sig. Ordbetydningen er dynamiske, strukturbyggede regler.

12. Ord med terminativt aspekt kan deles op i to portioner:

1. Forudsætninger for ordet (presuppositions)
2. Ændringer som ordet foretager. Herunder kan skelnes mellem
 - a. Slettelser
 - b. Tilføjelser

Som eksempel kan man tage verbet: A røver C fra B. Verbet forudsætter af B ejer C

B har C

A ejer ikke C

A har ikke C

A ønsker ikke at B har C

B ønsker ikke at A har C

sletter at B har C

A har ikke C

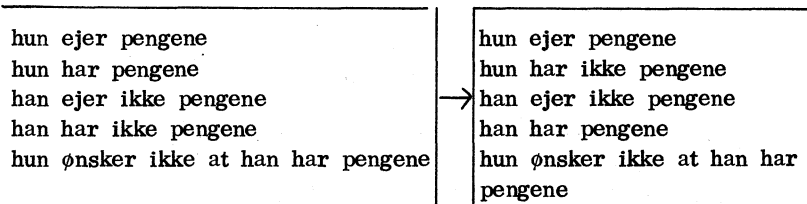
tilføjer at A har C

B har ikke C

Sætningen

Han røvede pengene fra hende

refererer til en overgang mellem to tilstande således:

En sekvens af sådanne overgange kaldes en epik. En plan eller en handling er en epik med struktur.

13. Man kan konstruere IC-diagrammet for text 1 således: hovedmålet er at et bestemt budskab (M) er tilgængeligt for Nielsen (N). Verbet sende tilføjer at dativen har objektet. Forudsætningen for sende er

at objektet er et brev indeholdende budskabet til Nielsen

at brevet (B) er i postkassen (PK)

Definitionen af et brev er selv strukturbyggende regler som ser således ud:

F: B indeholder M

M er en meddelelse

B er frankeret

A er på K

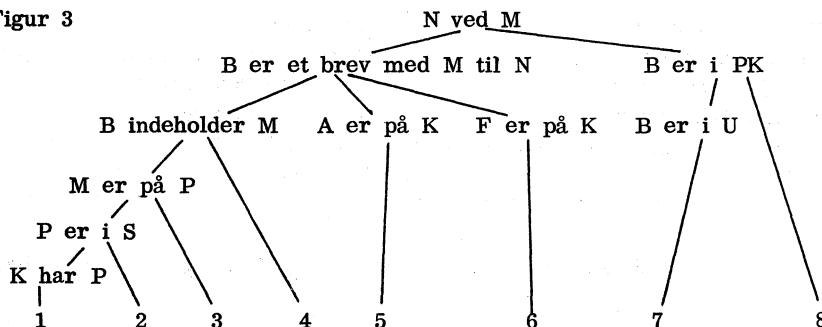
K er en konvolut

N bor på A

T: B er et brev med M til N

Kontordamen sørger da for, at brevet indeholder budskabet ved at putte brevpapiret (P) i konvolutten, men for at hun kan gøre det må budskabet skrives på brevpapiret med skrivemaskinen (S). Derfor må hun sætte brevpapiret i skrivemaskinen og hun må da først finde brevpapiret. Nu indeholder brevet budskabet. Så må adressen på konvolutten og frimærket på konvolutten. Sluttelig skal hun sørge for at brevet kommer i postkassen. En person er ofte udvalgt til at putte posten i postkassen, når han går hjem fra arbejde, men han tager kun den post der ligger i bakken med "udgående post" og kontordamen lægger derfor brevet i denne bakke. Hele denne forudsætningsstruktur udgør handlingens strukturelle beskrivelse:

Figur 3

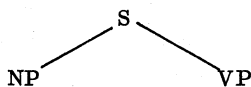

Man kan nu sammenligne dette med syntaxen. Den grammatiske regel:

$$(1) \quad S \rightarrow NP \hat{\quad} VP$$

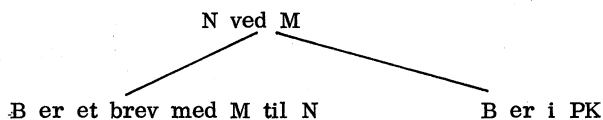
skaber den syntaktiske struktur:

Figur 4

Figur 4 er en struktur, som viser sætningens derivationshistorie. Den viser at regel (1) er anvendt. På samme måde viser delstrukturen

Figur 5

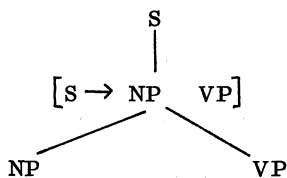

at reglen

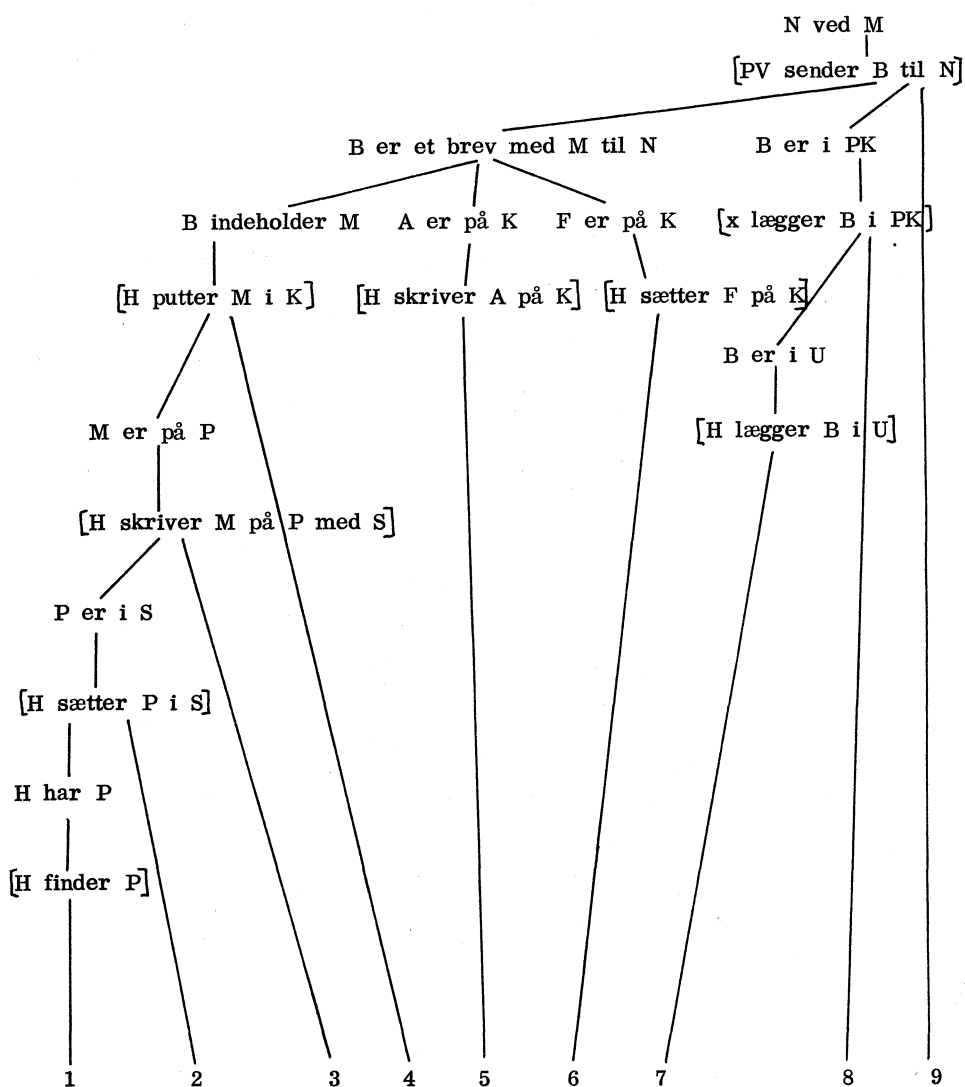
$$(2) \quad N \text{ ved } M \rightarrow B \text{ er et brev med } M \text{ til } N \hat{\quad} B \text{ er i PK}$$

er anvendt ved derivationen af handlingen. Regel (2) har et navn på dansk: "at sende et brev til nogen". Ved handlinger er man ikke blot interesseret i forudsætningsstrukturen men også i de regler som byggede forudsætningsstrukturen. Det kan derfor være praktisk at indføje regelnavnene i træet. I syntaxtræet ville det se således ud:

Figur 6

Figur 7

Det er almindeligt kendt at det er umuligt at drage en skarp grænse mellem oplysninger, som hører til ordbogen og dem som hører til en encyklopædi. Oplysninger om kulturelle, tekniske, økonomiske og politiske forhold træffes i de fleste ensprogede ordbøger. Dette fænomen ses også i fig. 7. Målet "at Nielsen ved budskabet M" opnås ved at postvæsenet sender et brev til

Nielsen. Denne handlings forudsætninger er at brevet er et brev med dette budskab til Nielsen samt at brevet er i postkassen.

14. Man må skelne mellem følgende ting:

I handlingen: 1) den sekvens af overgange eller forandringer som den handlende producerer: en epik.

2) den struktur, som afspejler handlingens derivationshistorie: et måltræ.

I teksten: 1) den sekvens af forandringer, som teksten beskriver: en epik.

2) den struktur teksten tilskriver epikken: et måltræ.

a) Ligesom en sætning kan modtage flere strukturelle beskrivelser fra samme grammatik, således kan en epik modtage flere forskellige måltræer fra samme handlingssyntax. En epik kan være flertydig på samme måde som en sætning kan være flertydig.

b) To forskellige handlingssyntaxer kan generere samme epik og udstyre den med den samme eller to forskellige derivationshistorier. Det svarer til at to forskellige grammatikker kan generere samme sætning og udstyre den med den samme eller to forskellige strukturelle beskrivelser.

Det er disse fænomener som muliggør existensen af ideologiske tekster.

15. Ved en ideologi vil vi forstå:

a) makroøkonomisk: en indretning som fungerer som stabilisator (feedback regulator) for de primære aggregater: produktivkræfterne og produktionsrelationerne. Ligesom dampventilen på en dampmaskine tjener til at opretholde et bestemt tryk i dampkedlen, således tjener ideologien til at holde produktionsrelationerne stabile indenfor visse grænser.

b) mikroøkonomisk: da samfundet er delt i klasser, har hovedparten af de vigtigste handlinger, som udføres i samfundet, et hovedmål som gavner den herskende klasse og ikke gavner den handlende. Det gælder i særdeleshed de handlinger som udføres i industrien. Hvis dette forhold var åbentlyst for de handlende ville de gøre oprør og destruere de eksisterende produktionsrelationer. Ideologien er et aggregat som tjener til at holde produktionsrela-

tioner i ligevægt. Det gør den på mikroplanet ved at tilvejebringe strukturelle beskrivelser (derivationshistorier) som er forskellige fra handlingernes virkelige derivationshistorier. Vi må operere med to forskellige handlingssyntaxer: den virkelige handlingssyntax, som producerer handlingernes virkelige derivationshistorie, og den ideologiske handlingssyntax, som udstyrer handlingerne med en ideologisk derivationshistorie.

Den ideelle ideologi må opfylde to krav:

1. Den ideologiske grammatik må kunne generere eksakt den mængde af epikker, som den virkelige grammatik genererer.
2. Der må ikke være derivationshistorier, som er fælles for de to grammatikker.

Endelig forudsættes det, at kun den herskende klasse kender den virkelige syntax og at den udbyttede klasse kun kender den ideologiske syntax. I en sådan situation vil et oprør mod den herskende klasse være umuligt. Den undertrykte klasse vil ikke i dagligdagen have nogen mulighed for at finde ud af, at dens arbejde tjener den herskende classes interesser. I det øjeblik denne ideelle situation ikke længere er til stede vil ideologien have mulighed for at influere den virkelige grammatik, fx. gennem lovgivning.

Antag følgende:

1. mængden af de ideologiske epikker lapper ind over de virkelige epikker, således at der er nogle fælles, men også nogen virkelige som ikke generes af ideologien, og ideologiske som ikke genereres af den virkelige grammatik.
2. den undertrykte klasse mestrer dele af både den virkelige og den ideologiske grammatik.

I denne situation vil man få 5 typer af epikker:

1. handlinger, som genereres af den portion af den virkelige grammatik, som ikke kendes af den undertrykte klasse, og som ikke kan genereres af den ideologiske grammatik. Disse handlinger vil være: uforståelige og uden moralsk støtte ("Umoralske").
2. handlinger som genereres af den portion af den virkelige grammatik,

som kendes, og som ikke kan genereres af den ideologiske grammatik. Disse handlinger vil være: entydigt i den herskende klasses interesse og uden moralsk støtte. De vil være forståelige.

3. handlinger som både kan genereres af den portion af den virkelige grammatik, som kendes, og af den portion af den ideologiske grammatik som kendes. Disse handlinger vil være: forståelige og tvetydige: både i den herskende klasses interesser og retfærdiggjort ideologisk.
4. handlinger som ikke kan genereres af den virkelige grammatik, men nok af den ideologiske. Disse handlinger vil typisk ikke være realiserede, men står som handlinger som bør realiseres.
5. handlinger som genereres af den portion af den ideologiske grammatik, som den undertrykte klasse ikke mestrer, og ikke genereres af den virkelige grammatik. Sådanne handlinger vil være uforståelige og man vil ikke kræve dem gennemført.

Handlinger af type 3 er det stabiliserende element i systemet. Det er de handlinger, som konstrueres for at tjene den herskende klasses interesser, men som er retfærdiggjort af ideologien. Man kunne også tænke sig en sjette type af stabiliserende handlinger, nemlig handlinger der som før kan genereres af begge grammatikker, men hvor den undertrykte klasse kun råder over den ideologiske portion, som bruges til at generere dem, ikke den virkelige portion. Denne type af handlinger vil være entydige og moralsk retfærdiggjorte.

Handlinger af type 2 og 4 er den type af handlinger som kan udvirke forandringer. Type 2 er virkelige, umoralske handlinger. Der kan opstå krav om at forhindre dem. Disse krav kan resultere i en lovgivning, der lægger nye restriktioner på den virkelige grammatik. Man kan fx. forbyde anvendelsen af visse materialer i industrien, som virker nedbrydende på folks helbred. Hvis disse materialer er de billigste og bedste, vil de blive taget i anvendelse af den virkelige grammatik, men dette kan forhindres gennem lovgivning.

Type 4 er de moralsk rigtige handlinger, som ikke sættes i værk, fordi de ikke kan genereres af den virkelige grammatik. Som eksempel kan man tage folkepensionslovgivningen. Ud fra en kapitalistisk syntax er den ingen grund til at beskæftige sig med arbejdskraften når den er brugt op. Kravet opstår gennem ideologiens arbejde, og gennemføres selv om lovgivningen repræsenterer er resourcespild.

Det er klart at virkeligheden svarer igen, når der opstår konflikter mellem virkelighed og ideologi. Kravet om nedsat arbejdstid modsvares og realiseres ved at tempoet skrues op. Kravet om social sikkerhed realiseres ved en pensionslovgivning, der på sin side opsuger og tager brodden af det stigende antal invalidepensionister, som resulterer af det opskruede tempo.

Der foregår et indviklet spil her, og enten den vil det eller ej indgår ideologikritikken i dette spil. Når ideologikritikken påviser afvigelser mellem ideologi og virkelighed, dvs. gør opmærksom på handlinger af type 2 eller 4, prøver systemet at genoprette ligevægten ved at fjerne disse afvigelser. Når rødstrømperne laver en analyse af EVA er det første EVA's chefredaktør gør selvfølgelig at ansætte en rødstrømpe på bladet. Helt utilsigtet får ideologikritikken den virkning, at bringe ideologien nærmere sin ideale tilstand, nemlig til den situation hvor der ingen afvigelser er mellem virkelighed og ideologi.

16. Jeg vil tilslut behandle nogle "rigtige" tekster, nemlig text 2, 3 og 4.

I det følgende anføres nogle eksempler på perioder, som ikke er medlem af klassen "velformede avisbehandlinger af arbejdsnedlæggelser". Teksterne er alle fra A-pressen.

(3) Text 2,1.1-4: 150 slagteriarbejdere afbrød igår på fjerde dagen en strejke for at få en afskediget kollega genansat.

(4) Text 2,1.4-9: Slagteriarbejderforbundets næstformand, Erik Toxenvad Nielsen, mødes til morgen med de strejkende arbejdere for at få dem til at fortsætte strejken.

(5) Text 4,1.9-10: Arbejderne ønsker den behandlet ved arbejdsretten som hastesag.

Når der i det følgende siges, at den eller den følger en ideologisk eller virkelig plan, går det på avislæserens rekonstruktion; der ligger ingen generel nedvurdering af fagbevægelsen i det.

Jeg vil i dette afsnit gentage argumentet, som blev fremført i afsnit 8: at tekststruktur ikke har noget at gøre med lingvistiske objekter som "subjekt", "nominalfrase", "adverbial", osv, men derimod med den handlingsstruktur som underligger teksten. Sætning (3) - (5) tilhører ikke mængden "velformede avisbehandlinger af arbejdsnedlæggelser".

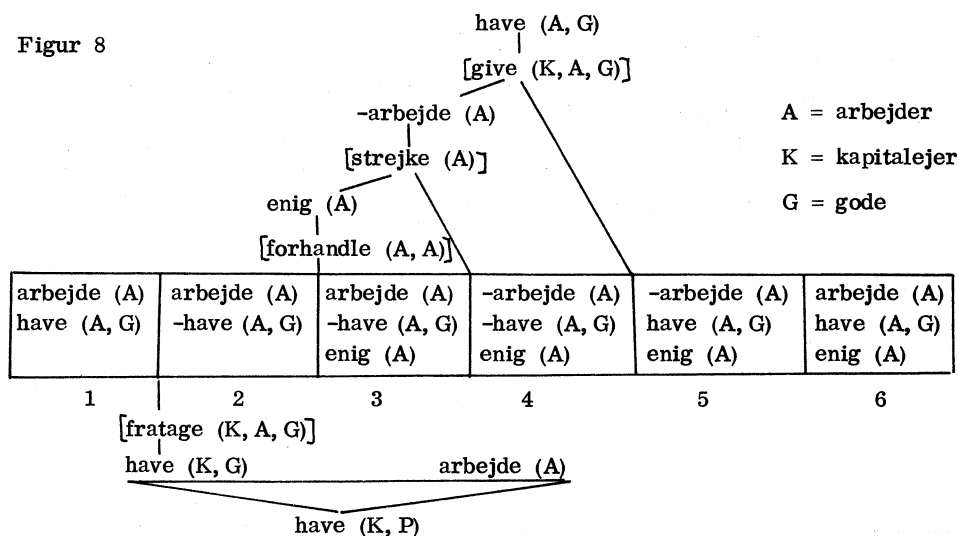
Når sætning (3) er afvigende skyldes det at genoptagelse af arbejdet ikke kan være et middel til at få en tillidsmand genantaget i den syntax, som arbejderne bruger til at planlægge deres handlinger med.

Når man ikke kan sige at en fagforeningsformand opfordrer arbejderne til at fortsætte en overenskomststridig strejke, skyldes det, at formanden føler sig forpligtet af de arbejdsretslige regler.

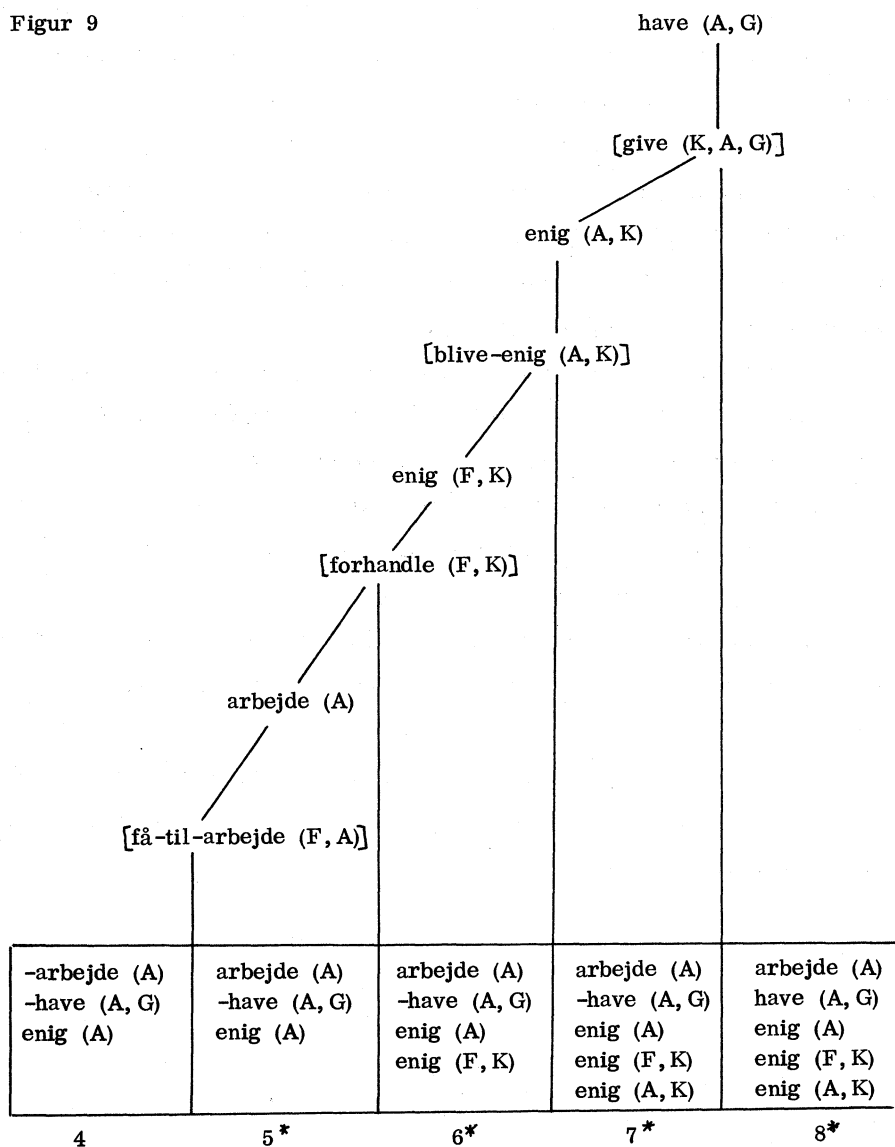
Når man ikke kan sige, at arbejderne ønsker at indanke deres konflikt for arbejdsretten ligger det i, at de godt ved at rettens dom ikke vil opfylde deres mål.

Sætningernes afvigende karakter beror ikke på at nr. 3 indeholder et tidsadverbial, eller at nr. 4 indeholder en apposition, eller at nr. 5 indeholder en participialnexus.

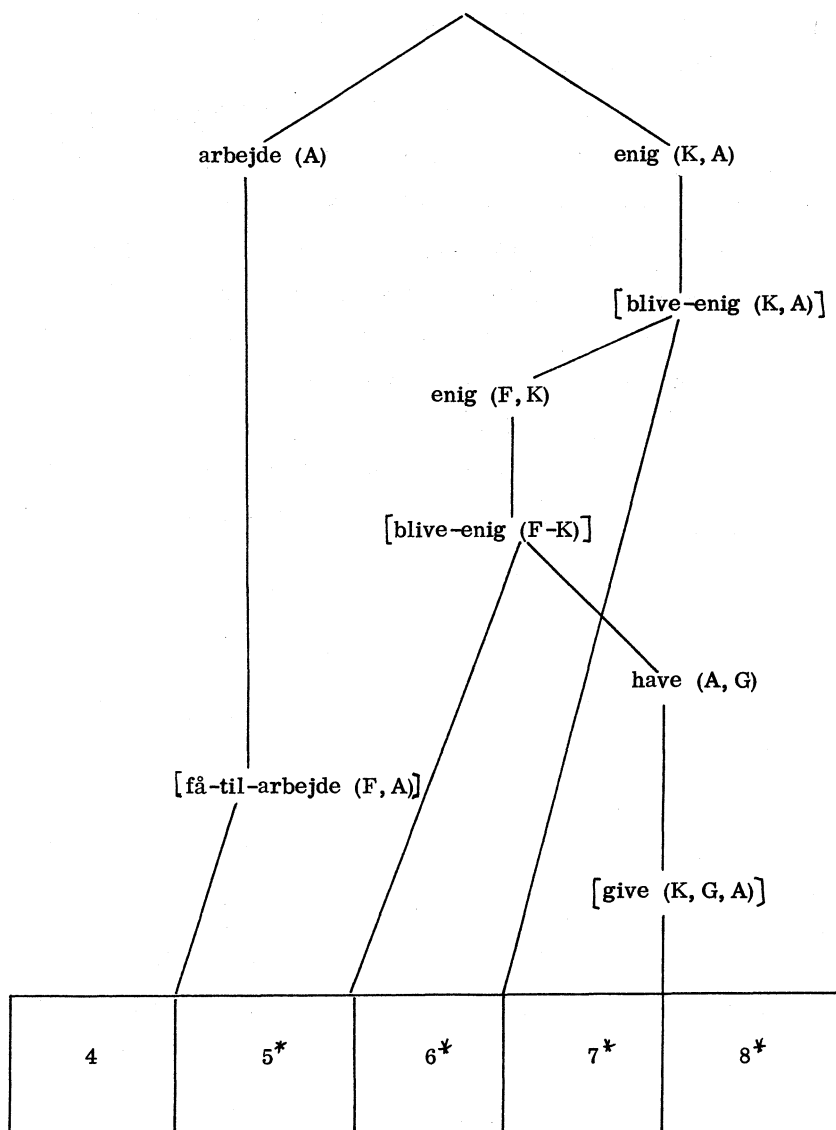
Figur 8

Figur 9

Figur 10

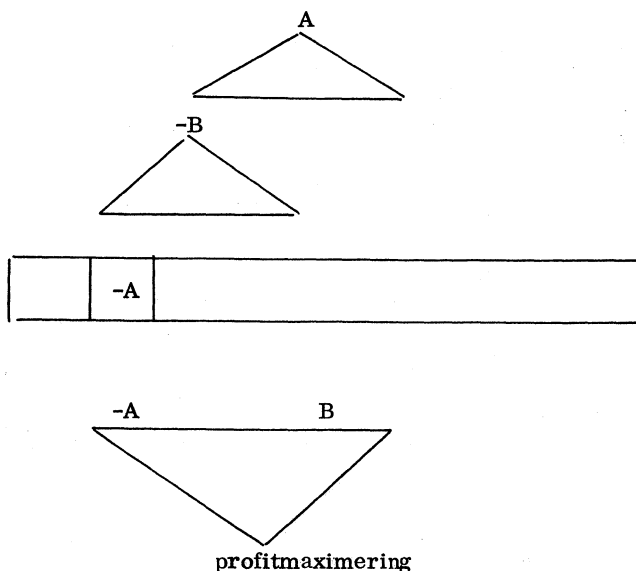

Men tager man sætningerne i isolation beror deres velformethed netop på disse ting; på forekomsten af adverbial, apposition og participialnexus.

Jeg vil nu kommentere fig. 8, 9 og 10. Figur 8 og 9 er forløb som tit udspiller sig i dagens Danmark.

Fig. 8 indeholder to måltræer i konflikt, arbejderne og kapitalistens. Forløbet starter med at kapitalisten, ganske logisk ud fra sit hovedmål profitmaximering, fratager arbejderne et bestemt gode eller nægter at give dem et gode, som de har krævet. Arbejderne svarer igen med en indbyrdes forhandling, der resulterer i enighed om en arbejdsnedlæggelse. Så følger arbejdsnedlæggelsen. Strejke er en direkte forudsætning for at kapitalisten vil give arbejderne det omtalte gode. Hvordan kan strejke blive en forudsætning for denne overførsel af værdi? Det kan den fordi aktionen er rettet mod selve arbejdskøberens produktionsplan, der indeholder forudsætningen: at arbejderne arbejder. Strejken er i dette forløb vendt mod kapitalistens hele måltræ. Fig. 11 viser dette skematisk:

Figur 11

Arbejderne forsøger at opnå målet A, som arbejdskøberen har negeret. Det gøres ved at de negerer en vital forudsætning, B, i arbejdskøberens plan.

Fig. 8 får dog sjældent lov til at fuldendes. Når tilstand nr. 4 er nået, sættes en anden plan iværk, nemlig fig. 9. Fig. 9 tager sit udgangspunkt i arbejdsnedlæggelsen og det manglende gode. Målet er som i fig. 8 et bestemt gode, som arbejdskøberen skal give arbejderne, men nu er forudsætningen for "gaven" enighed mellem arbejdere og arbejdskøbere. Forudsætningen for at de kan blive enige er at fagforeningen og arbejdskøberen er enige, og det kan de kun blive hvis arbejderne arbejder: fagforeningen sørger derfor for at standse strejken. Dette forløb er ikke vendt mod kapitalistens måltræ. Målet er at løse en, tilfældig opstået, konflikt. Dette gøres officielt ved, at man prøver at blive enige om at overdrage arbejderne en del af det gode, hvis manglende tilstedeværelse var konfliktens årsag.

Kardinalpunktet er den tidsmæssige rækkefølge af arbejdets genoptagelse og overdragelsen af godet. Forskellen røber at de to forløb har en forskellig strukturel beskrivelse og er genereret af to forskellige syntaxer: fig. 8 af den virkelige grammatik og fig. 9 af en ideologisk grammatik. Fig. 9 støttes af lovgivningen og er derfor ideologisk. Fig. 8 er uacceptabel og uforståelig for en ideologisk grammatik: "Hvorfor genoptager de da ikke arbejdet og begynder at forhandle, det er da den eneste måde de kan opnå noget på".

17. Fig. 8 tilhører virkeligheden, handlingen er baseret på en klassemodsatning og den mangler ideologisk (lovgivningsmæssig) støtte. Handlingen tilhører type 2.

18. Fig. 9 tilhører ideologien i og med at den har juridisk støtte. Fig. 9 er imidlertid ikke det virkelige måltræ. Epikken er tvetydig, den har også en virkelig derivationshistorie. Den er vist i fig. 10. Her er hovedmålet et paratagme: dels at arbejderne skal arbejde, dels at arbejder og arbejdskøberne skal være enige. Det første mål tager udgangspunkt i tilstand nr. 4, der indeholder -arbejde (A).

Målet arbejde (A) er opstået i en specifik situation. Det andet mål er ikke opstillet for at udbedre en faretruende situation. "At være enige" er en norm

som arbejdskøberen hver dag bestræber sig på at opretholde, fx. gennem samarbejdsudvalg. En del lærebøger i management gør meget ud af dette mål, og enighedsmålet indpodes befolkningen lige fra de kommer i skole.

Den første type mål vil jeg kalde for situationsbundne mål. De opstilles ad hoc for at afbøde pludseligt opståede katastrofer, farer, fejltagelser o.l.

Den anden type mål vil jeg kalde for betingelser for velformede tilstande. Det er betingelser som skal være opfyldt i enhver tilstand, og man har lavet bestemte rutiner, som sørger for at de er opfyldt.

Læg mærke til at fig. 10 ikke er noget velformet træ, grenene krydser hinanden - det er det fænomen man i lingvistikken kalder for diskontinuerte konstituentter, og som her ses som tegn på at transformationsregler har været på spil. Det er meget vanskeligt at tilskrive samme epik to forskellige strukturer. Hvis fig. 10 skulle være velformet måtte epikken se således ud: 4, 5, 8, 6, 7. Problemet er den tidsmæssige rækkefølge mellem enighed og erhvervelsen af godet. Fig. 9 siger at man først bliver enige og derefter erhverver godet. Fig. 10 siger at man først får godet og derefter bliver enige. Når de to figurer alligevel kan strukturere samme handlingsforløb ligger det i at "overdragelse af godet" svarer til to forskellige, virkelige foreteelser:

virkelig	de får	de bliver
epik	godet	enige

realiseret	arbejdskøber	fagforening	løntillægget
epik	tilbyder	accepterer	udbetales
	løntillæg		

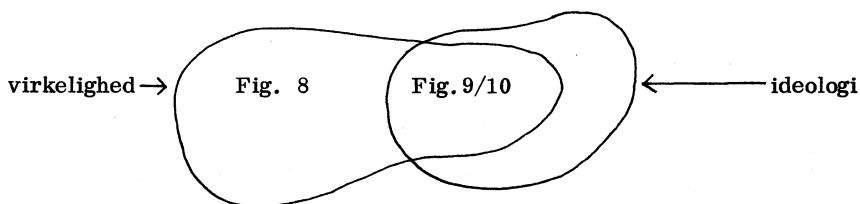
ideologisk	de bliver	de får
epik	enige	godet

Jeg tror at dette fænomen er meget udbredt, hvor samme realiserede forløb kan analyseres på to måder, ved plan P_1 og P_2 . De to planers epik behøver ikke at være helt ens. Det kræver kun at begge epikker kan passes sammen med det forløb som faktisk har udspillet sig. Man må gerne i den ene epik springe realiserede tilstande over, som ikke overspringes i den anden. I den virkelige epik springer man den realiserede tilstand "løntillægget udbetales" over, og i den ideologiske epik springer man den realiserede tilstand "arbejdskøber tilbyder løntillæg" over.

Det ses, at udbetalingsdagen for lønnen kan have ideologisk virkning: bagudlønning støtter en ideologisk fortolkning.

Med disse forbehold kan fig. 9 rubriceres som en type 3 handling. Den besidder såvel en virkelig som en ideologisk struktur. Grafisk kan det illustreres således:

Figur 12

19. Der er således to handlingsmængder i avisteksterne, virkelighedens og ideologiens. De strejkende arbejdere tilhører virkeligheden, fagforeningen tilhører ideologien.

Sætning (3): er ukorrekt fordi (a) slagteriarbejderne tilhører virkeligheden og (b) virkelighedens regler kan ikke generere nogen handling som kan kodes i sætning (3). Se fig. 8: man kan i virkeligheden begynde en strejke for at

få en kollega genansat, men man kan ikke afbryde en strejke for at få ham genansat.

Sætning (4): er ukorrekt fordi fagforeningen bevæger sig i ideologiens rum. Det fremgår af fig. 9 at den ideologiske syntax ikke, udover overenskomst-situationen, kan danne et træ, hvor handlingen "fagforeningen opfordrer arbejderne til at fortsætte strejken" kan forekomme.

Sætning (5): Agenten "arbejderen" tilhører som før virkeligheden og "arbejdsretten" er i virkeligheden ikke et middel hvorved målet i fig. 8 kan opnås.

Efterord: om teknologiens stilling.

Med udgangspunkt i Frands Mortensens indlæg i denne bog, og i den diskussion, som indlægget gav anledning til, ønsker jeg at gøre følgende bemærkninger:

Det blev i diskussionen nævnt, at den teori, som er præsenteret i det foregående, har forbindelse til management og metodestudier. Dette er korrekt. Teorien er fra min side udtrykkeligt udviklet med managementteknologi for øje. Ved teknologi forstår jeg en samling teorier teknikker og maskiner, som er beregnet til brug ved produktionen af materielle brugsgoder. En teknolog er en person, der arbejder med disse ting. En teknokrat er en teknolog, der tager sit mål og sine ressourcer som givne, og søger den maximale målopfyldelse indenfor denne ramme. En kritisk teknolog er en teknolog, der anstiller en politisk vurdering af mål og ressourcer. En teknologisk kritik kommer to steder fra:

- 1) fra en politisk vurdering af hvilken samfundsklasse målene gavner;
- 2) fra en håndværksmæssig vurdering af hvilke muligheder teknologiens nuværende stadi giver.

Teknologens dilemma er den større og større diskrepans, som opstår mellem de to vurderinger. For at tage mit eget område, kommunikationsteknologien. Den teknologiske udvikling sætter os i stand til at skabe kommunikationssystemer, der gør arbejderstyring af virksomheder mulig; ved et sådant mål stemmer en politisk og håndværksmæssig vurdering overens. Den opgave, som kapitalen stiller kommunikationsteknologien, er at få den hierarkiske ledelsesform til at fungere bedre. Skal teknologen løse denne opgave må han for det første gå på akkord med sit politiske syn, men hvad der er vigtigere: hans håndværk deformeres og forvrides, fordi det bliver styret af kapitalens fagligt irrelevante krav.

Når en kritisk bevægelse kun er svag i de teknologiske erhverv ligger det i, at teknologens arbejde er under direkte kontrol af kapitalen. Mens læreren endnu ikke kontrolleres i timerne, men kun er under indirekte kontrol i form

af læseplaner og eksaminer, er teknologens arbejde dagligt udsat for ledelsens overvågen. Hvis teknologen ikke solidariserer sig med kapitalen bliver han sparket ud. Læreren har noget større mulighed for at slå sig i tøjret.

Det kritiske humanioras resultater er en pædagogisk praksis. Som nævnt kan denne praksis realiseres også under et borgerligt samfund; det kritiske humaniora arbejder på, men forudsætter ikke den private ejendomsrets bortfald. En kritisk teknologi arbejder ikke på, men forudsætter at samfundet ejer produktionsmidlerne. Dens resultater kan ikke realiseres før dette er sket.

Man må skelne mellem det der undertiden omtales som "teknikker", "praktiske færdigheder" og teknologi. Fra tilhængerne af en positivistisk videnskab anføres det ofte, at disse praktiske sider, de "tekniske sider" stadig har gyldighed. Det er ikke det, sagen her drejer sig om. Når jeg fremhæver teknologien som en vigtig beskæftigelse taler jeg ikke om disse "praktiske færdigheder", men om en vidensproduktion, der som genstand har produktionen af materielle brugsgoder. Der ligger ingen retfærdiggørelse af "praktiske færdigheder" i hvad jeg har sagt; tværtimod kan Frands Mortensens overvejelser direkte appliceres på teknologien. Den omtalte forveksling har sammen med det kulturelle klima, de kritiske bevægelser er fremstået af, skabt en - muligvis ubevidst - tendens til at sætte lighedstegn mellem positivismens "tekniske færdigheder" og teknologien, selv hos exponenter for disse kritiske bevægelser. Jeg har ønsket at gøre opmærksom på denne forveksling samt på teknologens særlige stilling, der som påvist afviger fra pædagogens stilling.

Den teknolog, der overhovedet har mulighed for at udøve sit håndværk uden at blive teknokrat, har for mig at se kun én mulighed: han må udvikle sin teknologi med en sådan omhyggelighed at den forbliver teknologi, dvs. er anvendelig ved produktion af brugsgode, med bevidstheden om at den ikke i nærmeste fremtid kan realiseres. Desuden må han gøre arbejderklassen, af hvis hjælp han er afhængig, opmærksom på, at der eksisterer andre teknologiske muligheder, end dem som skabes af kapitalen. Derigennem kan han være medvirkende til at ophæve myten om kapitalens teknologi som repræsente-

rende den tekniske nødvendighed. Det er klart, at det vil være en stor belastning at udføre et arbejde som om det kan bruges, med bevidstheden om at det ikke er tilfældet. Men det er nødvendigt at et sådant arbejde udføres.

Der er et andet problem jeg gerne vil berøre tilsidst, nemlig uddannelsen af teknologer. Vort fag inkluderer teori der kan bruges til uddannelse af kommunikationsteknologer. Spørgsmålet er hvordan man skal stille sig, hvis statsmagten pålægger os at lave en sådan uddannelse. Som nævnt i André Gorz: "Teknisk intelligens og kapitalistisk arbejdsdeling" (DSF: Kritiske studier indenfor teknik og naturvidenskab) er teknikerens stilling tvetydig: hvis hans arbejde går ud på at hjælpe kapitalen til at disciplinere arbejderne og fratage dem selvtilliden, dvs. hvis teknikerens hverv i overvejende grad er uddelegerede kapitalistfunktioner, så tilhører han bourgeoisiet. Hvis teknikerens funktion er nødvendiggjort af den materielle arbejdsproces og dens arbejdsdeling, så tilhører han arbejderklassen.

Stadig ifølge Gorz opfatter de fleste teknikere sig som tilhørende middelklassen, men begivenhederne i Frankrig i 68 skulle give en svag antydning om, at dette forhold kan ændre sig.

Fagets strategi overfor en sådan teknikeruddannelse må afhænge af teknikerens samfundsmæssige placering; det ville derfor være ønskværdigt om en undersøgelse af denne blev sat igang, således at faget har en solid basis for at lægge en strategi med hensyn til dette spørgsmål.

Text 1.

1. Fru Hansen fandt brevpapiret frem,
2. og satte det i skrivemaskinen.
3. Så renskrev hun brevet til direktør Nielsen
4. og lagde det i en konvolut.
5. Hun forsynede konvolutten med direktørens navn og adresse
6. og frankererede den.
7. Tilslut smed hun brevet hen i bakken med "udgående post".

Text 2.

- 1 HOLBÆK: 150 slagteriarbejdere fortsatte i går på fjerde dagen en strejke for at få en afskediget kollega genansat. Slagteriarbejderforbundets næstformand, Erik Toxværd Nielsen mødes til morgen med de strejkende for at forsøge at få dem til at genoptage arbejdet.
- 5

Holbæk Andels-Svineslagteri har fyret arbejderen med begrundelsen, at han forårsager uro. Arbejderne siger, det er en uberettiget afskedigelse, og i går gik de med 73 stemmer for, 32 imod og 3 blanke ind for at fortsætte strejken for at få kollegaen genansat.

- 10

Text 3.

- 1 ÅRHUS: Samtlige havnearbejdere på havnen i Århus nedlagde i går ved middagstid arbejdet i protest mod, at en kollega blev fyret.

- 5 Børge Krak, formand for havnearbejderne i Århus, siger at den pågældende arbejder blev fyret fra et skib til et andet, men da det ville sinke akkorden, nægtede han og blev fyret på stedet.

Direktør Friis, Stevedore kompagniet mener, at der er hjemmel i overenskomsten for at flytte et hold arbejdere fra et skib

- 10 til et andet.

Der ligger ca. 20 skibe i havnen, som endnu ikke er lastet eller losset.

Nu til morgen mødes havnearbejderne for at drøfte situationen, og i formiddag er der fællesmøde i Dansk Arbejdsgiverforening om konflikten.

- 15

Text 4.

- 1 ÅRHUS: Strejken på kødvirksomheden "Vigo Charcuteri" i Århus
fortsatte i går. Men de ansatte står ikke længere samlet i
aktionen. 50-60 arbejdere valgte at genoptage arbejdet, men ca.
200 fortsatte strejken, siger formanden for slagteriarbejdernes
5 fagforening i Århus, Viggo Frederiksen.

- De ansatte i pakkeri- og pølsemageriet er i arbejde, men spørgs-
målet er, hvor længe de kan holdes beskæftiget med strejke i de
øvrige afdelinger, siger salgsdirektør S.C.Voigt. Slagteriarbejder-
forbundet har erkendt at strejken er overenskomststridig. Arbejds-
10 giverne ønsker den behandlet ved arbejdsretten som en hastesag.

Arbejderne strejker for at understøtte et krav om en generel
forhøjelse på 20 pct. af akkorden for udbening af skinker.

Frands Mortensen og Lars Qvortrup:

VIRKELIGHEDEN ER FORTRYLLET!

En kommentar til Peter Bøgh Andersens handlingsgrammatik.

Efterfølgende kommentar til artiklen "Om brugen af generativ grammatik til sprogbrugsbeskrivelse" indeholder følgende punkter:

1. Handlingsgrammatikken er en rent empirisk teori; den opfatter ikke virkeligheden som "mystisk", men som værende umiddelbart gennemskuelig; handlingsgrammatikken er derfor uden at vide det en teori om fremtrædelsesformerne.
2. Dette betyder:
 - a) Teorien indtager en særlig synsvinkel, som den almengør (den klassiske ideologiske bevægelse).
 - b) Teorien kan kun se en særlig del af sit objekt, en del som den ligeledes almengør.
 - c) Teorien bliver ude af stand til at gribe forandrende ind i de objekter den analyserer: den bliver uden politiske handlingsmuligheder.
3. Denne ideologiske almengørelse af det særlige fremkommer ved at teorien ikke er en teori om handlinger set i deres sociale sammenhæng, men om tilstande, og at den kun kan beskrive overgangen fra én tilstand til en anden ved en mekanisk måling af den forbrugte tid. Teorien er en teori om produktions- og cirkulationssfæren, set fra cirkulationssfæren.
4. Dette medfører, at teorien ikke kan overvinde den simple modsigelse mellem udveksling af ækvivalenter (eller ikke-ækvivalenter) og sættelse af merværdi.
5. For at overvinde denne modsigelse og for at løse de øvrige problemer må teorien i sit udgangspunkt bevæge sig fra cirkulationssfæren til produktionssfæren.

ad 1. Peter Bøgh Andersen (PBA) opstiller to normer for genrebeskrivelsen:

For det første skal den "opregne alle tekster og kun tekster indenfor en bestemt genre;" (PBA's punkt 6). Med ønsket om "at opregne" noget, altså om at rekonstruere en forudsat genreopfattelse, har PBA givet afkald på at trænge om bag studieobjektet, dvs. han har givet afkald på at forstå studieobjektets (her genre) nødvendighed som konsekvens af en objektiv sammenhæng.

Dernæst skal den "udstyre disse tekster med en struktur der modsvarer læserens/skribentens intuition." (punkt 6). Dette bekræfter det allerede sagte: Teorien skal blot rekonstruere et objekt, hvis årsag PBA ikke ønsker at trænge ind i, den skal blot "modsvare en intuition". Der er altså tale om en ren empirisme, hvor det videnskabelige objekt kun anskues i sin isolerede fremtrædelsesform, og hvor derfor "forklaringen" af dette objekt afskærer sig selv fra at blive en begribelse af fremtrædelsesformernes overfladiskhed som et nødvendigt skjul for et bagvedliggende væsen.

Dette betyder, at PBA's handlingsgrammatik ikke opfatter sit objekt ('virkelighedens' tekster og handlinger) som ugenomsigtigt og forvrænget, men derimod som værende klart og umiddelbart gennemskueligt. Men samtidig hævdes det, at der eksisterer forskellige intuitioner om, eller fortolkninger af, denne virkelighed.

Den virkelige struktur af den handling, som teksten beskriver, kan være forskellig fra den handlingsstruktur som teksten formidler (punkt 9).

Dette forhold, at 'virkeligheden' på en gang er gennemskuelig og samtidig bliver fortolket forskelligt, er paradoksalt for handlingsgrammatikken. Den er da også ude af stand til at forklare det, og tvinges derfor til at postulere, at forskellige mennesker på mystisk vis er udstyret med forskellige fortolkningsmekanismer, og at disse uforklarlige mekanismer netop fremkalder de forskellige opfattelser af virkeligheden:

Vi må operere med to forskellige handlingssyntaxer: den virkelige handlingssyntax, som producerer handlingernes virkelige derivationshistorie, og den ideologiske handlingssyntax, som udstyrer handlingerne med en ideologisk derivationshistorie. (punkt 15)

Ydermere er disse handlingssyntaxer fordelt således i befolkningen,

at kun den herskende klasse kender den virkelige syntax og at den udbyttede klasse kun kender den ideologiske syntax. I en sådan situation vil et oprør mod den herskende klasse være umuligt. (punkt 15)

Hvordan forestiller PBA sig at dette dobbeltspil, der foregår i samfundsmæssig målestok, og som har foregået i Danmark i ca 100 år, skulle være muligt? Såvidt vi kan se er der for PBA kun to muligheder: enten at opgive at etablere en forståelsesramme (og det er den eneste mulighed der ligger

inden for handlingsgrammatikkens forskningslogik), eller at klistre en række personlige motiver (samt forestillingen om en landsomfattende sammensværgelse) uden på selve handlingsgrammatikken: Ideologiens eksistensmulighed er profitbegær, personlig magtlyst eller direkte ondskab hos kapitalisterne og deres ideologer. Herved føres den kritiske potens på afveje, den kommer ikke ud over det moralske, personlige engagement (se videre i Frands Mortensens foredrag i denne bog).

Hermed har vi set, at handlingsgrammatikken i det øjeblik den forlader den rene beskrivelse til fordel for forklaring, også forlader den rene empirisme og bliver metafysisk. Thi da det for denne teori er umuligt at arbejde med modsætningen fremtrædelsesform/væsen, må den i sin søgen efter forklaringer lede efter disse uden for dens endimensionale virkelighed, hvilket vil sige i de metafysiske sfærer, som både kan kaldes klassespecifikke handlingssyntakser og landsomfattende sammensværgelser. Den naive empirisme havner uundgåeligt i metafysikken.

Det er vigtigt at indse, at denne åbenlyse mangel på forklaring ikke skyldes tekniske mangler ved PBA's analyse af de konkrete eksempler. Thi godt nok gør han opmærksom på, at han er klar over at de objekter han bearbejder indgår i 'sammenhænge'. Således siger han i punkt 7 og 8:

en texts pragmatiske struktur (...) er relationer mellem (...) textens handlinger indbyrdes og handlingens relationer til den baggrund hvorpå de udspiller sig. (vi fremhæver)

Det beror ikke kun på 'fysiske' forhold hvordan de mulige rækkefølger [imellem de forskellige handlinger] er, men også på økonomiske og ideologiske. Også psykologiske helhedsdannelser synes at spille ind.

Men for det første bemærker man, at 'fysiske', 'økonomiske', 'ideologiske' og 'psykologiske' forhold som mulige forklaringer nævnes i flæng og derved afslører sig som den metafysiske forklarings tilfældige, materielle iklædninger, og for det andet behandles i eksempelanalyserne efter vor mening hverken 'de økonomiske forhold' eller 'den baggrund hvorpå handlingerne udspiller sig.' Dette er ingen fejl ved PBA's beherskelse af handlingsgrammatikken og kan derfor heller ikke klares ved at mere empirisk materiale inddrages, men er - som vi har set - en konsekvens af selve metoden.

Som alternativ til denne naive og umistænksomme virkelighedsopfattelse vil vi henvise til Marx's fremstilling af den kapitalistiske produktionsmåde, hvor fremtrædelsesformerne karakteriseres som værende "konsekvenser" af en "årsag", der ikke er tilgængelig for umiddelbar iagttagelse. Denne årsag, der er de kapitalistiske produktionsforhold, har som sin eksistens-modus selve deformationen. På overfladen af det kapitalistiske samfund, i dets reproduktionsproces, optræder der kun mystificerede former, hvad der betyder at produktionsforholdene ikke ses som forhold, men som ting. Kapitalen, der på væsensplanet sammen med lønarbejdet fremstiller sig som det centrale produktionsforhold, fremtræder for den dagligdags iagttagelse som en ting. Men vel at mærke som en ting, der ikke fuldt ud kan begribes hvis den betragtes som ren sanselighed. Kapitalen avler profit, og profitten ses for den umiddelbare iagttagelse ikke som slutpunktet i en længere formidlingskæde der viser tilbage til merværdien og dermed merarbejdet, men som resultatet af denne tings oversanselige egenskaber (den er selvforøgende). Selve den umiddelbare virkelighed er fortryllet! Marx skriver:

I samme grad, som profittens form skjuler sin indre kerne, får kapitalen en mere og mere tingslig form, bliver fra at være et forhold, stadig mere en ting, men en ting, som har det samfundsmæssige forhold i maven, som har slugt det, en med fiktivt liv og selvstændighed til sig selv forholdende ting, et sanseligt-oversanseligt væsen; og i denne form for kapital og profit dukker det op på overfladen som færdig forudsætning. Det er formen for kapitalens virkelighed, eller bedre, dens virkelige eksistensform. Og det er den form, hvori den lever i bevidstheden hos sine bærere, kapitalisterne, og afspejler sig i deres forestillinger. [Theorien über den Mehrwert, Dritter Teil, MEW 26, 3, side 474. Oversat af Niels Egebak. Vi fremhæver]

Som man ser: De produktionsforhold, der bestemmer den kapitalistiske samfundsformation, eksisterer kun i form af deres tilsløring.

Det er endvidere vigtigt at indse, at disse mystiske former ikke er former der er deformeret af spekulation, eller bevidst indoktrinering, men derimod produceres af selve det kapitalistiske system: Det er den eneste måde hvorpå den kapitalistiske produktionsmådes struktur kan vise sig i det daglige liv; det er derfor også den måde hvorpå kapitalismen umiddelbart afspejles i bevidstheden hos produktionsagenterne.

Den marx'ske metode, der er nøje sammenknyttet med den kapitalistiske virkeligheds mystifikation, kan derfor ikke alene beskrive det kapitalistiske samfunds reproduktion, både i dets væsen og dets fremtrædelse - hvad handlingsgrammatikken ikke kan, se kommentar til punkt 4 -, den kan også redogøre for ideologiens eksistensgrundlag. Ikke alene erkendelse af samfundets væsen, men også dets ikke-erkendelse bliver derfor forklaret:

Vulgærøkonomien [= ideologien] gør faktisk ikke andet end doktrinært at fortolke, systematisere og forsvare de forestillinger, som næres af produktionens agenter, der helt er hildet i de borgerlige produktionsforhold. (Kapitalen, III, dansk oversættelse, side 1052)

Med andre ord: ideologiens eksistensgrundlag er samfundets mystificerede overflade, ideologien er den endimensionale systematisering af denne overflade. Handlingsgrammatikken er derfor selv ideologi, og i modsætning til Marx's (her voldsomt forkortede) fremstilling, hvor ideologien får sin forståelige plads blandt de forskellige måder at erkende virkeligheden på, bliver ideologiens virkelighedsgrundlag for handlingsgrammatikken uforståelig:

At tingene ofte fremtræder i fordrejet form er temmelig velkendt i alle videnskaber, undtagen i den politiske økonomi og i handlingssyntaksen. (Kapitalen I, dansk oversættelse, side 758f)

ad 2. Den overfladiske empirisme har umiddelbart den konsekvens, at teorien, selv betragtet inden for sine egne rammer, bliver tautologisk. Som vi har set, har teorien nemlig opfyldt sin opgave i det øjeblik, hvor den har "opregnet" de iagttagelser, som på forhånd er gjort, i det øjeblik hvor teorien ved rekonstruktionen har bekræftet den aprioriske opfattelse af det videnskabelige objekt.

Men denne den rene empirismes nødvendige ringslutning fører igen tre forhold med sig:

For det første bekræfter den videnskabsmandens ureflekterede og derfor tilsyneladende tilfældige, men i virkeligheden - som vi har set - ideologiske, synsvinkel, hvorved denne synsvinkel i sin selvbekræftelse legitimeres videnskabeligt og dermed almengøres. Dette kan mere specielt medvirke til at opretholde de snævre faggrænser, fordi årsagen til en bestemt genres karakteristika ikke findes i den ob-

jektive sammenhæng (samfundets socio-økonomiske struktur), hvori genren befinder sig, men derimod i genren selv. Forklaringen på genren må derfor søges i en tekstvidenskab eller - som her - i en handlingsgrammatik, og ikke f.eks. i videnskaben om de sociale forhold under den kapitalistiske produktionsmåde (nemlig kritikken af den politiske økonomi).

For det andet almengøres også objektets fremtrædelsesform, fordi dets fremtrædelse gøres til dets årsag. Årsagen til en bestemt genres kvalitative afgrænsning findes i særlige karakteristika ved de tekster, som udgør genren. Dette medfører, at fremtrædelsesformens mulige skinkarakter tilsløres, og begribelsen af et bagvedliggende væsen umuliggøres.

Lad os eksemplificere dette forhold: PBA skriver, at "fx kunne man ønske at opstille regler der genererede alle borgerlige avisledere og kun borgerlige avisledere" (punkt 6). Det fremgår tydeligt, at analysens forudsætning er lig med analysens resultat: thi resultatet er "alle borgerlige avisledere", den grammatiske regelmaskines output er netop mængden af denne type tekster. Men forudsætningen er ligeledes "de borgerlige avisledere", eller rettere, en forhåndsviden om hvad "alle borgerlige avisledere" er. Analysen har bestemt sit resultat, før den begynder, og undersøgelsen kan som sagt kun være dels en rekonstruktion af et tekstkorpus og dels en rekonstruktion af en intuition om dette tekstkorpus' struktur. Og dette betyder altså, at analysen er en videnskabelig legitimation af den ubevidste forhåndsforfælselse, en almengørelse af denne fornemmelse, hvorved analysen har den funktion, at det, som objektet før analysen menes at være, gøres til det, som man efter analysen mener, at objektet er: objektets fremtrædelsesform gøres til objektets væsen.

For det tredje betyder det at handlingsgrammatikken bliver ude af stand til at gribe forandrende ind i det objekt den analyserer. Dette vil vi eksemplificere med en henvisning til punkt 16 i PBA's artikel.

Her begynder PBA en analyse af A-pressens gengivelse af nogle arbejdskampe, og derved bevæger analysen sig ind på et politisk farligt område, hvad der får PBA til indirekte at erkende sin metodes svaghed. Han følger

det nemlig nødvendigt inden sin analyse - og det vil også sige uden for analysen - at fremhæve at "der ligger ingen generel nedvurdering af fagbevægelsen i [analysen]". Hvorfor er det ifølge PBA selv muligt at komme til en sådan konklusion? Vi forsøger at forklare det, idet vi tager fat på sætning 4:

Slakteriarbejderforbundets næstformand, Erik Toxenvad Nielsen, mødes til morgen med de strejkende arbejdere for at få dem til at fortsætte strejken.

Hertil skriver PBA:

Når man ikke kan sige at en fagforeningsformand opfordrer arbejderne til at fortsætte en overenskomststridig strejke, skyldes det, at formanden følger sig forpligtet af de arbejdsretslige regler. (Vi fremhæver)

PBA konstaterer inden for det univers han opstiller umuligheden af nogle handlinger, og de eneste antydninger af en forklaring han kan opstille, er personlige motiver. Derved bliver han ude af stand til at gribe ind i sammenhængen. Havde han i stedet analyseret de socio-økonomiske forhold omkring fagbevægelsens udvikling i Danmark, ville han være nået frem til en beskrivelse af arbejdernes såvel objektive som subjektive bevidsthed, og derved ville selve analysen have anvist ham muligheder for at gribe forandrende ind. Han ville opnå en forståelsesramme, der viste ud over de personlige følelser og fornemmelser, og dermed også ud over de personlige angreb og muligheden for den generelle nedvurdering. Hvor handlingsgrammatikken efterlader handlingslammelse, åbner kritikken af den politiske økonomi for politiske aktionsmuligheder!

ad 3. Vi har nu set eksempler på teoriens specificitet og dennes almengørelse. Lad os derefter bevæge os videre i en mere generel bestemmelse af, hvori denne specificitet består.

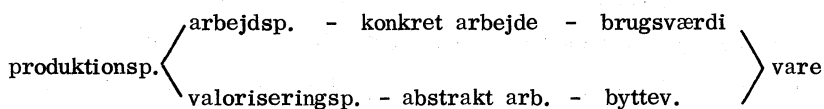
PBA skriver: "Der eksisterer ingen textgrammetik, men kun en handlingsgrammatik." (Punkt 9) Vi må altså med støtte i artiklens opdeling mellem syntaks og semantik bestemme syntaksen som en grammatik og semantikken som en mængde handlinger. Disse handlinger påføres nogle helt specifikke begrænsninger, idet en handling siges at være en kæde af tilstande, som hver

især igen består af et antal elementer: "Sætningen (...) refererer til en overgang mellem to tilstande (...). En sekvens af sådanne overgange kaldes en epik. En plan eller en handling er en epik med en struktur." (Punkt 12) Dette betyder, at der i det grundliggende forhold mellem "systemets elementer og virkelighedens elementer" lægges de begrænsninger på "virkeligheden", at den - som handling - er et forløb af (stivnede) tilstande, som igen består af et antal atomare elementer. Gengivelsen af virkeligheden kan lignedes ved en tegnefilm, der består af en række statiske billeder, som, idet de følger hastigt efter hinanden, skaber illusion om bevægelse, om dynamik.

Hvori består da handlingsgrammatikkens overordnede ringslutning? Den består i, at både dens forudsætning og dens resultat er, at handlinger er sekvenser af tilstande: Grammatikkens forudsætning lyder: "Man kan opstille følgende tese (): (...) At forstå en text vil sige: ud fra textens sætninger at rekonstruere den velformede handlingssekvens, som texten beskriver. Rekonstruktionen sker ved den samme handlingssyntax, som (kan) styre læserens egne handlinger." (Punkt 9) I denne tese udtales med begrebet "handlingssekvens" forudsætningen eksplicit, og implicit udtales den med begrebet "handlingssyntax", fordi en syntaks, som består af deduktionsregler og et vokabularium (Punkt 1) netop må lægge disse begrænsninger på de "virkelige" handlinger. - Her er det væsentligt at bemærke, at det på forhånd valgte beskrivelsesapparat i sig selv forudgriber analysens resultat. - Og resultatet lyder: "Handlingen: (...) den sekvens af overgange eller forandringer som den handlende producerer: en epik." (punkt 14). Dette betyder, at handlinger på forhånd fremtræder som tilstandssekvenser, og at denne fremtrædelsesform derefter af den selvbekræftende grammatik gøres til handlingens væsen, således at den der handler, producerer sekvenser af indbyrdes forskellige tilstande. Handlingsgrammatikken bærer således sit navn med urette, det ville være rigtigere at kalde den en "tilstandsgrammatik".

Betragtningen af handlinger som var de blot "det der ligger imellem" to tilstande viser hen til handlingsgrammatikkens historiske udspring: kapitalismens produktionseffektivisering via management og tidsstudier. Dette skal vi gå lidt grundigere ind på.

Den kapitalistiske produktionsproces er en enhed af to processer: arbejdsproces og valoriseringsproces. I arbejdsprocessen indgår det konkrete arbejde, her befinder de egentlige "handler" sig, her finder vi arbejdskraftens håndværksmæssige dygtighed, arbejdets særegenhed, kort sagt: den proces der resulterer i varernes brugsværdi. I valoriseringsprocessen indgår det abstrakte arbejde, det arbejde der ikke består af konkrete handlinger, men som udelukkende er et samfundsmæssigt gennemsnit. Denne proces måles i tid, og resulterer i varernes bytteværdi (og dermed i merværdien). Skematisk således:

For kapitalisten er det kun varernes bytteværdi der har interesse, han stræber ifølge kapitalens indre logiske tvang imod en så stor merværdiproduktion som muligt. For hans beskæftigelse med produktionsprocessen betyder det, at valoriseringsprocessen bliver den altafgørende. Hvilke varer der produceres er ligegyldigt, blot de kan sælges.

Kapitalistens produktionseffektivisering centrerer derfor på valoriseringsprocessen, på tidsforbruget, og har derfor en tendens til at reducere den samlede produktionsproces til en valoriseringsproces. Det samme sker i handlingsgrammatikken. Fra at være en række handlinger der strækker sig over en faktisk produktionstid, bliver produktionen i handlingsgrammatikken reduceret til at være et startpunkt - tidsmåling - og et slutpunkt. Hvad der rent konkret ligger mellem start og slut interesserer hverken de kapitalistiske tidsstudier eller handlingsgrammatikken.

For de umiddelbare producenter, dvs arbejderne i produktionsprocessen, er det vigtigt at opretholde den videnskabelige distinktion mellem produktionsprocessens to aspekter, idet deres mulighed for frigørelse af kapitalens tvang ellers lammes.

Under den kapitalistiske produktionsmåde er arbejdsprocessen fra at være

individuel overgået til at være kooperativ, og derved er den samlede samfundsmæssige arbejdsformåen vokset enormt, hvad der har givet mulighed for frigørelse af naturtvangen. Den kooperative arbejdsproces kræver imidlertid en ledelse, dette er nødvendigt uanset den samfundsmæssige form Kooperationen antager. Imidlertid må denne nødvendighed af en ledelse skelnes skarpt fra de krav valoriseringsprocessen udvikler. Her forbruger kapitalisten den vare han har købt (arbejdskraften) og han er interesseret i at bruge den helt. Arbejdskraftens bærer (arbejderne) gør naturligvis modstand, de ønsker at bevare arbejdskraften intakt, da det er det eneste de har at sælge, og således udvikler disse samfundsmæssige modsætninger i valoriseringsprocessen uundgåeligt hos kapitalisten et krav om fasthed og diktatur, da det ellers bliver umuligt at presse tilstrækkeligt merarbejde ud af arbejdskraften.

Hvis arbejderne skal frigøre sig fra den kapitalistiske produktionsproces's udbygning, er det derfor afgørende at kunne skelne mellem Kooperationens nødvendige ledelse, og kapitalistens socialt bestemte diktatur, dvs det er nødvendigt at skelne mellem produktionsprocessens substans og dens samfundsmæssige form. En sådan skelnen kan ikke fremanalyseres af handlingsgrammatikken, idet den helt opgiver en beskrivelse af arbejdsprocessen, der reduceres til "det der ligger imellem" start- og slutpunkt for valoriseringsprocessen.

Hermed er det også klarlagt at den synsvinkel som handlingsgrammatikken almengør, er cirkulationssfærens synsvinkel. Thi i sin enkleste form består denne grammatiks handlingsstreng af to yderpunkter, som adskiller sig fra hinanden ved "forandringer som den handlende producerer..." (punkt 14). Den bevægelse, som handlingsgrammatikken kan se, er reduceret til de to yderpunkter, som i kapitalens almene form er værdi og forøget værdi. Kontorarbejdets produktionsproces er reduceret til brevpapir og konvolut på den ene side og det færdige brev på den anden side. "I virkeligheden er altså $P - V - P'$ (Penge - Vare - Flere penge) kapitalens almene formel, sådan som den umiddelbart fremtræder i cirkulationssfæren" (Kapitalen I, dansk oversættelse, side 269.)

ad 4. Dette rejser dog straks et uløseligt problem. Hvorfra stammer den værditilvækst, som kan måles kvantitativt ved at sammenligne første og sidste tilstand i handlingen og hvis tilblivelsestid kan findes ved med et stopur at måle afstanden mellem de to tilstande? "Man kan altså vende og dreje sagen som man vil, facit er og bliver det samme. Hvis der udveksles ækvivalenter, opstår der ingen merværdi, og udveksles der ikke-ækvivalenter, opstår der heller ingen merværdi. Cirkulationen eller vareudvekslingen skaber ingen værdi." (Kapitalen I, dansk oversættelse side 278)

ad 5. For at overvinde denne modsigelse, at der på én gang opstår værdi uden at der tilsyneladende samtidig findes nogen kilde til denne værdi, må teorien skifte udgangspunkt. Den må bevæge sig fra cirkulationssfæren til produktions-
sfæren, til konsumtionen af arbejdskraft: "Forbruget af arbejdskraften foregår ligesom forbruget af enhver anden vare uden for markedet, uden for cirkulationssfæren. Denne larmende sfære, hvor alt er overflade og synligt for alle, forlader vi derfor nu sammen med pengebesidderen og arbejdskraftbesidderen for at følge efter dem begge ind i produktionens lønkammer, over hvis dør der står skrevet: No admittance except on business. (Kun adgang i forretningsanliggender.) Her vil det vise sig, ikke blot hvordan kapitalen producerer, men også hvordan man selv producerer den, kapitalen. Hemmeligheden ved profitmageriet må endelig afsløre sig." (Kapitalen I, dansk oversættelse, side 292). Teorien må, som man kan se, vælge side. I øjeblikket indtager den et mystificeret standpunkt og befinder sig derved som kapitalistklassens hjælper i cirkulationssfæren. Alternativet - det alternativ som alene muliggør en gennemtrængen af de mystifikationer som teoriens objekt selv er indhyllet i - er at stille sig på arbejderklassens plads i produktionssfæren.

Århus, d. 6. september 1973.

PS: Vi er klar over at denne kommentar er yderst kortfattet og derfor vanskelig at forstå. Det skyldes dels pladshensyn, dels at problematikken er kompliceret. Når vi trods alt trykker den og opfordrer læseren til at arbejde videre med dens problemer, er det fordi der efter vor mening her er tale om selve

fundamentet for den uenighed, der kunne spores på konferencen, og som kan læses mere eller mindre klart ud af denne bogs forskellige indlæg: Hvilken karakter har det objekt vi som sprogvidenskabsmænd beskæftiger os med? Og hvilke krav stilles dermed til vore metoder?

Vi har hermed åbnet en videnskabsteoretisk debat, som vi stærkt ønsker at alle fagets udøvere vil deltage i. Det er nødvendigt at alle retninger bestræber sig på at klarlægge deres videnskabsteoretiske forudsætninger, for sker dette ikke, vil muligheden for en gensidig forståelse være udelukket, og derved vil faget falde i flere forskellige dele, til stor skade for alle.

Litteraturhenvisninger:

Om virkelighedens mystiske karakter kan man læse i en bog af Jacques Ranciere: Kritikbegrebet og kritikken af den politiske økonomi. Udkommer ca 1. november 1973 på forlaget MODTRYK. Om det marxske videnskabsbegreb kan man læse i en yderst vigtig bog af Hans-Jørgen Schanz: Til rekonstruktionen af kritikken af den politiske økonomis omfangslogiske status. Forlaget MODTRYK, 1973. Marx har selv beskrevet den simple arbejdsproces og den kapitalistiske produktionsproces i Kapitalen I, kapitel 5 og 14.

